

УДК 94(477.63) «1941/1944»

І. А. Шахрайчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЗНИЩЕННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ БАГАТСТВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В ПЕРІОД ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1941–1945)

Розглянуто особливості організації та функціонування культурних закладів міста Дніпропетровська в період німецько-фашистської окупації 1941–1944 рр.

Ключові слова: німецько-фашистська окупація, Дніпропетровськ, «Просвіта», театр.

Рассмотрены особенности организации и функционирования культурных учреждений Днепропетровска в период немецко-фашистской оккупации 1941–1944 гг.

Ключевые слова: немецко-фашистская оккупация, Днепропетровск, «Просвіта», театр.

Одним із маловивчених на сьогодні питань історії Дніпропетровська та області періоду окупації є сфера культури. На нашу думку, її становище і розвиток залежали від кількох чинників: громадської активності місцевих жителів та їх природного прагнення до участі в культурних заходах; розгортання на початку окупаційного періоду діяльності місцевих, а більше – прибулих прихильників українського національного, державного й культурного відродження; ставлення німецької окупаційної влади в той чи інший період до громадських організацій, засобів масової інформації, музеїв тощо; зв'язку між поживленням національно-культурного життя та активізацією антифашистського руху Опору.

Організаторами і «кураторами» більшості легальних об'єднань, покликаних сприяти створенню українського самоврядування, поширенню ідеї незалежності України, активізації національно-культурного життя, стали члени похідної групи ОУН-б. Форми цих об'єднань були різні: молодіжні, спортивно-військові, жіночі, професійні, культурні, культурно-освітні організації тощо. Найбільш відомими і масовими в Україні загалом і в Дніпропетровській області зокрема були культурно-освітні товариства «Просвіта» і Всеукраїнський комітет допомоги.

Товариство «Просвіта», яке, за задумом організаторів, повинно було впливати й на громадсько-політичне життя краю, виникло відразу після окупації міста і появи тут діячів ОУН-б. «Просвіта» як розгалужена структура різноманітних секцій сформувалася досить швидко завдяки тому, що

мала вже давно вироблені форми діяльності її членів. Адже на західно-українських землях вона виникла ще в 1868 р., на теренах підросійської України набула поширення в ході і в результаті революції 1905–1907 рр. На Катеринославщині «Просвіта» виникла восени 1905 р. Після закриття царською владою у 1916 р. була відроджена у 1917 р., закрита знову вже радянською владою у 1921 р. Це пояснює швидке відродження «Просвіти», хоча вже і в іншому складі. У фонді кримінальних справ Державного архіву СБУ в Дніпропетровській області зберігається справа заарештованого після звільнення Дніпропетровська, померлого у 1945 р. і реабілітованого посмертно у 1991 р. «за відсутності доказів» пособництва німецьким окупантам Івана Васильовича Сокола, яка висвітлює діяльність «Просвіти» в Дніпропетровську. На підставі цієї справи сучасні дослідники В. Ченцов та Д. Куделя написали нарис про І. В. Сокола [22]. За цією справою події мають такий вигляд.

На початку вересня 1941 р. в будинку колишнього виконкому по вулиці Комсомольській була проведена нарада місцевої інтелігенції у кількості 20 осіб, на якій обговорювали питання формування органів обласного самоврядування. На цю нараду запрошено було і вчителя-пенсіонера І. В. Сокола, якого за революційну діяльність кілька разів заарештовувала царська влада і який майже чотири місяці просидів у в'язниці ДПУ нібито за належність до СБУ. На засіданні, крім П. Олійниченка та інших, виступив член Південної похідної групи ОУН В. Регей, який наголосив на необхідності виховання людей і патріотичному дусі. Для цього потрібні були легальні просвітянські організації. На засіданні І. В. Сокол був призначений завідувачем клубу, який відразу розгорнув свою діяльність, зайнявши приміщення колишнього будинку Червоної армії (а до революції – Англійського клубу) по вул. Леніна. Таким чином, «Просвіта» розпочала свою роботу під вівіскою українського клубу.

Разом з відділом освіти обласної управи, очолюваним П. Козарем, було зібрано комітет для укладання Статуту українських клубів (бо вони виникали і в інших містах) заради надання їм легітимності після реєстрації владою. За Статутом передбачалася організація клубами театральних вистав, бесід, лекцій, визначалися правила набуття членства в клубі, розміри членських внесків та ін. [3, с. 45–46]. Німецька влада не дозволила реєстрацію такого об'єднання. Навряд чи рішення могло бути іншим, оскільки «Просвіта», продовжуючи традиції своїх попередників, головною метою мала через властиві їй форми роботи з масами сприяти утвердженню незалежної Української держави [8, арк.27].

Організаційно члени «Просвіти» поділялися на повноправних (з 18 років) і неповноправних (з 14 років), які об'єднувалися в гурток «Юнак». Просвітяни поділялися також на активних, почесних членів та тих, що сприяють діяльності матеріально [16, с.106]. Для вступу до «Просвіти» претендент повинен був мати двох поручителів серед членів това-

рства. Остання вимога була ознакою дисциплінарною, яка свідчила про політичний складник культурницької організації. Задовольняючи духовні потреби українців, Український клуб об'єднував досить значну кількість людей, зокрема у Дніпропетровську – 170 чоловік, розподілених на 7 гуртків за інтересами [23, с. 189].

«Просвіти» виникли і в інших містах та селищах Дніпропетровщини. У тій же справі І. В. Сокола йдеться про його діяльність у селищі Ігрень щодо організації місцевого осередку «Просвіти», у складі якого переважали вчителі. Потужною була «Просвіта» в Кривому Розі, організована членами ОУН Я. Потічним та Д. Горбачівим. Вона мала і молодіжне спортивне товариство «Січ». У клубі «Просвіти» було організовано курси національних танців, влаштовано концерт української хорової капели «Сурма» та капели бандуристів під керівництвом Я. Назаренка. У нещодавно опублікованій статті Я. Кравченка про його батька, художника-бойчуківця О. Кравченка, репресованого 1930 р., говориться, що останній на прохання бургомістра С. Шерстюка виготовив графічний портрет Т. Шевченка, оформив сцену в концертному залі «Просвіти» для виступу капели бандуристів [11, с. 178]. Там же знаходимо ще цікаві відомості з історії просвітянської діяльності, зокрема про те, що в шістнадцятому номері «Дзвону», редагованому членом «Просвіти» поетом М. Пронченком, повідомлялося: «Криворізька міська управа, як вогнище української державності, вирішила відзначити місце Жовтих Вод пам'ятником, що буде доказом могутності української сили» [13, с. 140]. За рекомендацією члена похідної групи ОУН «Схід» Д. Горбачіва художник О. Кравченко виконав проект пам'ятника на честь перемоги українського війська у битви під Жовтими Водами – шестиметрову чотиригранну піраміду з відлитими з чавуну рельєфами, зі сценами бою по боках, з текстом та датами, а також тризубом. Проект не було реалізовано через розпочаті незабаром арешти та розстріли організаторів, як прийшлих членів ОУН, так і місцевих, найвідомішими з яких були Я. Потічний, С. Шерстюк та поет М. Пронченко [13, с. 140].

В Апостоловому головою районної «Просвіти» був учитель, журналіст, пізніше письменник та історик шахів в Україні Ю. Семенко, який залишив свої спогади, у тому числі й стосовно періоду окупації [17]. Апостолівська «Просвіта» була тісно пов'язана з Криворізькою. Просвітяни розгорнули активну культурну діяльність. Окрім уже зазначеного, вони готували театральні вистави головним чином на історичну тематику. Вся їх діяльність була спрямована на піднесення національної свідомості українців, а відтак – на активізацію боротьби за українську державність, що не могло не привернути увагу німців, які відповіли на такі активні дії репресіями.

Дослідники стверджують, що на початку окупації на території рейхскомісаріату «Україна» активно діяв Український Червоний Хрест (УЧХ),

який намагався поліпшити становище червоноармійців у таборах для військовополонених. На думку В. Косика, він існував на кошти добровільних пожертвувань та на прибутки від влаштованих «Просвітою» аукціонів, концертів, торгівлі тощо [15, с. 4]. УЧХ проіснував до липня 1942 р. і був розпущений німцями, оскільки, на думку влади, використовувався оунівцями у пропагандистських цілях.

На сьогодні недостатньо висвітленими є й питання про діяльність у період окупації Всеукраїнського комітету допомоги (ВКД), який у джерелах іменується по-різному, але у кожній назві є слово «допомога». Зауважимо, що, на відміну від інших українських організацій, Допомоговий комітет проіснував до кінця окупації. Це можна пояснити тим, що він не перебував у конфронтації з владою ні ідеологічно, ні практично, бо займався справами, які «не перешкоджали» владі. У Дніпропетровську ВКД очолював В. Лещенко. Завданням комітету було надавати матеріальну допомогу сиротам, багатодітним сім'ям, військовополоненим, біженцям, інвалідам та всім громадянам, що постраждали від комуністичного терору. Членами організації могли стати всі повнолітні громадяни, за винятком євреїв. Місцеві допомогові комітети в основному були організовані як «доброчинні відділи» при місцевих адміністраціях. Тому їх діяльність найбільше залежала від окупаційної влади. Так, аналітичний звіт ОУН у квітні 1943 р. подає характерний приклад такої залежності: «У Криничанському районі комітет Самодопомоги має наказ від сільськогосподарського відділу і інвалідам другої категорії, і престарілим не давати ні пайка, ні грошей допомоги, примушувати працювати» [21, с. 218].

У період окупації була спроба розгортання діяльності деяких політичних партій. У Державному архіві Дніпропетровської області (далі – ДАДО) зберігається текст статуту «Української мужицької партії», створеної ще в середині 1920-х рр. В. О. Доленком у Харкові. Тоді її організатора репресували за антибільшовицьку спрямованість партії. Члени УМП організували по селах Дніпропетровщини біржі праці, кооперативи, сприяли налагодженню роботи освітніх установ, відкривали церкви тощо. Подібними справами займалася й «Еволюційна партія соціальних реформ» [24, с. 96–97]. Обидві партії до своїх програм включали питання створення Української держави, «визволення робітничого класу», розпуск колгоспів, надання селянам можливості розпоряджатися продуктами своєї праці тощо. Американський дослідник Дж. Армстронг говорить також про існування в Дніпропетровську російської партії Національно-Трудовий Союз (НТС) [1, с. 186].

Коротко охарактеризуємо стан преси в роки окупації, оскільки редколегії газет брали активну участь у суспільно-політичному житті краю. Усього на Дніпропетровщині, за матеріалами ДАДО та Дніпропетровського національного історичного музею, видавали 10 газет у 7 містах: у Дніпропетровську – «Дніпропетровська газета» та «Вільна Україна»; у Кри-

вому Розі – «Дзвін» та «Меч»; у Павлограді – «Українець» і «Павлоградська газета»; у Дніпродзержинську – «Кам'янські вісті»; у Верхньодніпровську – «Верхньодніпровська газета»; у Нікополі – «Промінь»; у Петриківці – «Новий час» [18, с. 463]. Більшість газет могли висловлювати лише офіційну думку німецької влади і були рупорами геббельсівської пропаганди. Саме тому їх називали «німецькими газетами з українським шрифтом» [2, с. 81].

Стосовно газет обласного центру зазначимо, що «Вільна Україна» представлена лише одним примірником, оскільки відразу була заборонена (занадто красномовна назва свідчила про її спрямованість). А «Дніпропетровська газета», орган міської управи, очолюваної О. Соколовським, навпаки, була однією з двох україномовних газет Рейхскомісаріату (друга – київське «Нове українське слово»). Зауважимо, що зміст «Дніпропетровської газети» для дослідника має значний інтерес, бо в ній, крім офіційних повідомлень про події у світі та передруків новин з інших газет, уміщено місцеву інформацію відносно різних сфер життя Дніпропетровщини: відновлення окремих підприємств (переважно підприємств легкої та харчової промисловості), робота кустарних підприємств і майстерень, стан сільського господарства (публікація звітів голів сільських райуправ) тощо. Влада робила спроби відновити і промислові гіганти: «Дніпромет», «Комінтерн», «Червоний металіст», «Завод ім. Петровського», «Завод ім. Карла Лібкхнехта», «Дніпропетровський коксохімічний завод», «ДЗМУ ім. Артема». Але отримати принаймні якийсь помітний обсяг продукції окупантам так і не вдалося, що було результатом активних і пасивних форм опору населення [20, с. 456–457].

Через газети їх видавці прагнули впливати на місцеве населення. Власне, це не виключало публікації в них офіційних розпоряджень німецької окупаційної влади. Відверто опозиційні видання досить швидко були закриті. Так сталося з редагованим М. Пронченком криворізьким «Дзвоном» (його редколегія видала ще й збірку «Тризуб» з піснями січових стрільців і українського козацтва та гімном «Ще не вмерла Україна»), редагованим учителями нікопольських шкіл О. Поночівним і Є. Шкандель «Променем», дніпропетровською «Вільною Україною», редагованими членом ОУН І. Куценком дніпродзержинськими «Кам'янськими вістями» [9, с. 187].

Виходячи з наявної джерельної інформації, у найбільш сприятливих умовах було в окупованому Дніпропетровську театральне мистецтво. Зокрема, Музично-драматичний театр Т. Шевченка спромігся поставити 20 вистав української, російської і західноєвропейської оперної та драматичної класики, у тому числі: «Нагалку Полтавку», «Катерину», «Мазепу», «Вія», «Запорожця за Дунаєм», «Сорочинський ярмарок», «За двома зайцями», «Травневу ніч», «Трактирницю» та ін. Очевидно, що цю «сприятливість» можна пояснити віддаленістю репертуару від нагальних проблем часу. П'єси історичного змісту були заборонені.

Аналізуючи пресу того часу, видно, що театральна трупа складалася з росіян та українців і нараховувала в різний час близько 250 осіб. До неї входили оперна група, оркестр, російський ансамбль, хорова капела, драматична група. Спектаклі відбувалися на сцені Палацу культури залізничників. Головним режисером драматичної групи був В. Макавейський. Оперним репертуаром керував режисер української групи І. Ірван. Загальне керівництво театру здійснював П. Голобородько. Провідні ролі в операх виконували Слободіна, Гаранжа, Лебедева, Казбан, Кабанцев та інші актори оперної групи. Відомими акторами російської драми були Балмашов, який деякий час очолював відділ мистецтв міської управи, Кручинина, Заров, Іноземцева, Шумський [10].

Про серйозне ставлення влади до професійного боку театральної справи говорить той факт, що в серпні 1942 р. за спеціальною постановою міської управи було створено репертуарну комісію, до якої ввійшли професори І. Зеленський (зав. культурно-виховним відділом управи), П. Козар (зав. відділом освіти), В. Ващенко (зав. кафедрою літератури університету), директор театру П. Голобородько, режисери І. Ірван та В. Макавейський, художник театру Резников. Відтоді спектаклі могли ставитися на сцені лише з санкції репертуарної комісії. І німецька влада пильніше контролювала театральне життя.

Штадткомісар Клостерман наказав директору театру видавати по 50 квитків на кожну виставу ортскомендатурі. Крім того, 80 % усіх квитків повинні були продавати солдатам і офіцерам вермахту (50 % і 30 % відповідно). Штадткомісар також заборонив продавати в одні руки більше двох квитків.

Починаючи з кінця 1942 р., німецька влада взяла театр під свій контроль. Гауляйтер Е. Кох спеціальним наказом заборонив спільне відвідування вистав місцевими жителями і німцями, очевидно, для запобігання терактам. Згодом артистам наказали вчити німецьку мову, щоб грати нею російську й українську класику. Весною та влітку 1943 р. театр зазнав значних утрат. У липні трупу залишили П. Голобородько і В. Макавейський. Ще раніше більшу частину трупи і оркестру німці вивезли до Києва і далі – до Німеччини для задоволення культурних потреб «остарбайтерів». На вересень 1943 р. в Дніпропетровську залишилася невелика група акторів на чолі з М. Балмашовим (російська драма) та І. Калантар (українська драма) [4, арк. 37].

У Кривому Розі також діяв драматичний театр під керівництвом колишнього інженера бургомистра С. Шерстюка [14]. Ю. Семенко, голова «Просвіти» в Апостоловому, у спогадах пише, що в 1941 р. там виникла єдина в окупованій Україні сільська музична студія з чотирма відділами (фортепіано, вокальний відділ, відділи духових та струнних інструментів), де викладали фахівці з вищою музичною освітою [19, с. 243].

Серед інших культурних заходів першого періоду окупації можна назвати виставку 13–25 грудня 1942 р. у Дніпропетровську, на якій були представлені полотна українських художників В. Коренева, Т. Максименко, М. Погрібняка та ін. Подібні виставки проводили не тільки в обласному центрі, але й в інших містах області та навіть селах. Щодо спортивних заходів преса повідомляла про кілька футбольних матчів на стадіоні «Сталь» (зараз «Дніпро-Арена») між командою міської управи і командами з інших міст області [6, с. 284]. Але говорити на підставі цих поодиноких культурних подій про їх серйозне значення в житті населення не можна, особливо порівняно з масовим захопленням спортом у довоєнні роки.

У сфері впливу окупаційної влади та громадськості залишалися музеї і архіви Дніпропетровська. Історичний музей напередодні окупації встиг евакуювати значну частину своїх експонатів і фондів. Проте залишалося ще багато цінних музейних предметів, книг та рукописів. У приміщенні будинку-музею Д. Яворницького німці влаштували резиденцію штадткомісара міста. Залишені експонати перевезли до художнього музею, розташованого неподалік. Після звільнення міста працювала «Дніпропетровська обласна надзвичайна комісія з обліку збитків, заподіяних німецько-фашистськими загарбниками та їхніми спільниками», матеріали якої зберігаються в ДАДО [12]. Наведені в них факти, свідчать, що гауптман Міллер облаштував власну квартиру експонатами художнього музею (2 великі порцелянові вази, 7 картин, сербський порцеляновий годинник, порцелянова фігура «Російський кавалерист» (доби Олександра І, 2 горіхові стільці), а також у вересні–листопаді 1941 р. з художнього музею до Німеччини було вивезено 450 гравюр, 210 картин, 167 одиниць порцеляни, фаянсу та кришталю.

Об'єднаний історико-художній музей очолив П. Козар. Він же разом з прибулими німецькими науковцями-археологами організував розкопки в районі сіл Привільне, Микільське-на-Дніпрі, Волоське та інших з метою виявити готські поховання. Наприкінці 1942 р. в п'яти залах художнього музею відкрилася виставка археологічних знахідок, що включала так звані германські пам'ятки. Виставку, як і музей взагалі, активно відвідували німецькі офіцери та солдати, що не рятувало, однак, її від санкціонованого грабунку. Є дані, що 23 лютого 1943 р. з Дніпропетровська до Німеччини було відправлено 54 картини з художнього музею та близько 15 тис. томів книг з бібліотеки і значну кількість журналів. Музейні працівники, як свідчать деякі джерела, всіляко намагалися врятувати експонати у будь-який спосіб ховаючи їх: у котлах опалення, закопуючи в землю, забираючи додому. Такими діями вони наражалися на велику небезпеку. Отже, кожен врятований експонат міг коштувати людині життя. А таких експонатів було майже 9 тис. У серпні 1943 р., тікаючи з міста під натиском радянських військ, німці вивезли найцінніші археологічні та інші експонати [5, арк. 29].

Можливо, значущих утрат зазнали дніпропетровські архіви. Питання про завдану окупантами шкоду ускладнюється й тим, що евакуювати на схід (м. Актюбинськ Казахської РСР) удалося науково-довідковий апарат та не більше 10 % документів. За даними архіву, у період окупації було знищено та пограбовано 770 тис. справ за 1738–1941 рр. [7, арк. 13].

Працівник архіву історик Д. Мешков у 1994 р. опублікував змістовну статтю про нищення архівних фондів окупантами [16, с. 108], де на основі документальних джерел показано, яких значних збитків зазнав обласний державний архів. Однак питання про втрати архіву ускладнюється тією обставиною, що, згідно з наказом начальника архівного управління НКВС Дніпропетровської області Пещурова від 18 липня 1941 р., працівники архівів мали готувати до першочергової евакуації матеріали ревкомів, виконкомів, сільрад, профспілок, особових справ, а в разі неможливості евакуювати матеріали їх слід було спалити. Восени 1943 р. після звільнення міста від ворога у двох зруйнованих приміщеннях обласного історичного архіву не знайшли жодного документа з найцінніших фондів XVIII–XIX ст., таких як: «Канцелярія Катеринославського цивільного губернатора», «Катеринославське губернське правління», «Катеринославська міська управа» та ін.

Що стосується архіву Істпарту, то німці, за свідченням заступника завідувача його архіву Т. Вікторовського, перевезли до обласного історичного архіву 50 тис. одиниць зберігання документів, а також книги, підшивки газет. Зазначене переміщення в лютому 1942 р. відбулося згідно з наказом штадткомісара Дніпропетровська. Реєстром фондів займався співробітник айнзацштабу рейхсміністра А. Розенберга Й. Браун. Його робоча група досить інтенсивно обробляла і впорядковувала передусім документи партархіву. Ймовірно, це пояснюється тим, що німці натрапили на велике зібрання документів більшовицької партії, у яких була відображена її внутрішня і зовнішня політика. Влітку 1942 р. до Дніпропетровська прибув керівник крайового управління архівів, музеїв та бібліотек Г. Вінтер разом з істориком Е. Люддекенсом, який мав завдання скласти опис партійного архіву. Г. Вінтер наказав збільшити штат архівних працівників для впорядкування та фотокопіювання документів XVIII–XIX ст. [16, с. 107]. Робота німецьких архівістів тривала майже рік і передбачала значний обсяг відібраних для вивезення чи копіювання справ.

Окремо німецькі члени комісії у Дніпропетровському архіві працювали над виявленням джерел з історії німецької колонізації Півдня України в XVIII–XIX ст. Ця робота йшла паралельно з реєстрацією місцевих німців («фольксдойче»), яка проводилася спеціальною службою – *Volksdeutsche Mittelstelle*. Її очолював доктор К. Штумп, який разом з окремою групою зондеркоманди «R» опрацював документи фонду 134 – «Катеринославська контора опікунства іноземних поселенців Півдня Росії» – обласного історичного архіву. У цьому фонді (переважно) та в деяких інших зберігалися документи про життя німецьких колоністів на південноукраїнських

землях, включаючи Дніпропетровщину. Частка скопійованих та оригінальних документів з Дніпропетровського обласного історичного архіву, вивезених до Німеччини, є самостійна тема дослідження. У контексті даного дослідження це питання цікавить нас тільки з погляду характеристики окупаційної політики загарбників.

Варварського пограбування зазнав і художній музей Дніпропетровська та міські бібліотеки. Цей грабіж відбувався, як видно з донесення директора художнього музею міській управі про стан закладу від 3 жовтня 1941 р., із самого початку німецької окупації [2, с. 89].

У поєднанні з іншими чинниками формування настроїв місцевого населення, ставлення окупаційної влади до освіти і науки, нищення духовних цінностей народу передбачали посильні і різноманітні прояви опору окупаційному режиму.

Таким чином, установа окупаційного режиму на території Дніпропетровщини було спрямовано на виконання завдань щодо використання ресурсного потенціалу області для потреб німецької армії, утвердження нової влади, пошуку її підтримки серед місцевого населення. В економічній сфері пріоритет належав відновленню зруйнованого господарського комплексу та забезпеченню робочими руками економіки Німеччини.

Опинившись у скрутних умовах на межі фізичного виживання, місцеве населення всіляко саботувало заходи німецької влади, вишукуючи шляхи для підтримки свого існування. Зіткнувшись із численними і різноманітними формами спротиву, німецьке командування задіяло жорсткий репресивний апарат, першими жертвами якого ставали комуністи, комсомольці, радянські активісти, євреї. Для заспокоєння населення окупанти застосовували масове переміщення людей, систему заручництва, реквізицій матеріальних цінностей на користь німецької армії, відвертого грабіжництва, створення трудових таборів, відправку молоді на роботу до Німеччини.

Для зміцнення своєї влади окупанти намагалися залучити до співпраці місцевих жителів. Так, була створена мережа українського самоврядування, яка нерідко ставала легальним прикриттям для розгортання діяльності націоналістичних осередків, що проводили серед населення активну пропагандистську роботу. Серед керівників місцевого самоврядування опинилися і лідери похідних груп ОУН-б.

У перші місяці окупації фашистська адміністрація лояльно ставилася до перспективи культурно-освітньої справи в регіоні. Але, не зважаючи на те, що продовжували існувати основні вищі заклади Дніпропетровська, їх діяльність досить швидко згорнулася, набувши по суті формального значення, а регулярного навчання на всіх рівнях так і не вдалося відновити.

Під час окупації значних утрат зазнали музеї, архіви, театральні та освітні приміщення. Загравання окупаційної влади разом із намаганням національної інтелігенції українізувати освітньо-культурну сферу, завершилося досить швидко, а наприкінці 1941 р. репресій зазнали і діячі ОУН.

Таким чином, у перші місяці окупації в регіоні склалася така соціально-економічна, політична, духовно-культурна, психологічна ситуація, що сформувала відповідні передумови для розгортання широкого руху Опору окупантам, до якого населення долучалося з різних мотивів, ідейних переконань, використовуючи широкий арсенал інструментів спротиву ворогу та його прислужникам.

Бібліографічні посилання

1. Безсмертя. Книга пам'яті України 1941–1945 [Текст] / редкол.: І. О. Герасимов (голова) та ін. – К. : Книга пам'яті України, 2000. – 944 с.
2. **Беллецца, С. А.** Освіта в Україні під час окупації (на матеріалах Дніпропетровської області) [Електронна адреса]. sabellezza@gmail.com.
3. **Грімстед, П. К.** Нищення українських музеїв, архівів, бібліотек у роки Другої світової війни [Текст] / П. К. Грімстед, Г. Боряк // Пам'ятки України. – 1994. – № 3. – С. 116–118.
4. Державний архів Дніпропетровської області (далі – ДАДО) [Текст]. – Ф. 19. – Обласний комітет Комуністичної Партії України (обком КПУ), м. Дніпропетровськ. – Оп. 4. – Спр. 922 (*переименована в 197*). – 39 арк.
5. ДАДО [Текст]. – Ф. 268. – Оп. 2. – Спр. 18. – 33 арк.
6. ДАДО [Текст]. – Ф. 2428. – Контора міської промислової торгівлі «Міськпромторг» торговельного відділу Дніпропетровської допоміжної управи м. Дніпропетровська. – Оп. 2. – Спр. 177. – 303 арк.
7. ДАДО [Текст]. – Ф. 2429. – Команда української поліції, Кривий Ріг Дніпропетровської області. – Оп. 2. – Спр. 215. – 18 арк.
8. ДАДО [Текст]. – Ф. 2563. – Дніпропетровський штадткомісар, м. Дніпропетровськ 1943. – Оп. 1. – Спр. 5. – 114 арк.
9. Днепропетровская область в годы Великой Отечественной войны Советского Союза (1941–1945) [Текст]: сб. док. и матер. – Д. : Книжное изд-во, 1962. – 362 с.
10. **Касьянов, О.** Нападение фашистской Германии на СССР (О планах и их осуществлении на примере Днепропетровской области) [Текст] / О. Касьянов // Наше місто. – 2000. – 21 червня.
11. **Киструська, Н. В.** Культурне життя в окупованому Дніпропетровську [Текст] / Н. В. Киструська, Г. А. Борисов // Велика Вітчизняна війна. 1941–1945. Сучасні пробл. іст. освіти і науки. – Д. : Пороги, 2005. – С. 177–178.
12. **Клец, В. К.** Оккупационный режим и организация работы учебных заведений Днепропетровской области в период Второй мировой войны [Текст] / В. К. Клец // Наддніпрян. історико-красназнавчий зб. – Д. : ДДУ, 1998. – Вип. 1. – С. 38–43.
13. **Кравченко, Я.** Він ілюстрував поезії Михайла Пронченка [Текст] / Я. Кравченко // На землі на рідній... Легенди та перекази Криворіжжя / упоряд. Г. Гусейнов. – Д. : Арт-Прес, 2012. – Кн. 7. – С. 135–143.
14. **Кучер, В.** Україна 1941–1944: трагедія народу за фасадом Священної війни [Текст] / В. Кучер, О. Потильчак. – К.: Біла Церква, 2011. – 368 с.
15. **Манаенко, А.** Оккупация Днепропетровска: 792 дня рабства [Текст] / А. Манаенко, А. Хрусталева // Своє мнение. – 2001. – 8 листопада. – С. 4–5.
16. **Мешков, Д.** Нові господарі: дніпропетровські архіви за німецької окупації [Текст] / Д. Мешков // Пам'ятки України. – 1994. – № 3–6. – С. 106–108.

17. Семененко, В. И. История Украины [Текст] / В. И. Семененко, Л. А. Радченко. – Х.: Торсинг, 1999. – 480 с.
18. Сергійчук, В. Давно пора розповісти світові правду [Текст] / В. Сергійчук // Юридичний вісник України. – 2003. – 8–14 березня. – С. 2–3.
19. Слоневский, А. Дух ушедшей эпохи. Каменское–Днепродзержинск 1917–1953 годы: воспоминания, очерки, документы [Текст] / А. Слоневский, Л. Яценко. – Днепродзержинск: Андрій, 2007. – 372 с.
20. Стецкевич, В. В. В роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.) [Текст] / В. В. Стецкевич, В. М. Сацута // Історія міста Дніпропетровська / за наук. ред. А. Г. Болебруха. – Д.: Грані, 2006. – С. 441–496.
21. Титаренко, Д. Людський фактор в окупаційній пресі Східної України (1941–1943 рр.) [Текст] / Д. Титаренко // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Сер. «Істор. науки» / відп. ред. І. Пасічник, Л. Винар. – Острог; Торонто; Нью-Йорк: Вид-во НУ «Острозька академія», 2006. – Вип. 7: До 40-ліття Укр. Іст. Тов-ва. – С. 216–237.
22. Трєпкачова, О. Д. Окупаційний режим та єврейське населення Дніпропетровщини 1941–1943 рр. [Текст]: автореф. дис. ... канд. іст. наук / О. Д. Трєпкачова; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2010. – 20 с.
23. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. Історичні нариси [Текст] / редкол.: В. А. Смолій (голова кол.) [та ін.]. – К.: Наукова думка, НАН України, 2011. – Кн. 2. – 943 с.
24. Шахрайчук, І. А. Рух Опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945) [Текст] / І. А. Шахрайчук, М. А. Слободянюк. – Д.: Оксамит-Текс, 2004. – 294 с.

Надійшло до редкол.: 09.11.2015 р.

УДК 378.4:94 (477.63) «1943/1956»

В. Д. Мирончук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

**У ВИТОКІВ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
(НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА І ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ
Д. Ф. КРАСИЦЬКОГО ТА М. П. ДОЛІНІНА)**

Зроблено спробу простежити науково-педагогічну і громадську діяльність Д. Ф. Красицького та М. П. Долініна, які стояли у витоків історичного факультету ДДУ. Д. Ф. Красицький – правнук Т. Г. Шевченка, проректор ДДУ з навчально-наукової роботи (1943–1944), завідувач кафедри історії народів СРСР (1943–1946). М. П. Долінін обіймав посаду завідувача кафедри іс-